

ve sa selektivnim tržištem rada te ranjive gradove.

Ova knjiga je rezultat dijela istraživanja provedenih u FP7 projektu WILCO koji je detaljno istražio socijalne probleme u urbanim sredinama tijekom posljednjih godina ekonomske krize. Osim ukupnog povećanja socijalne isključenosti kao rezultata krize, pokazalo se da je socijalna ranjivost, karakterizirana stalnom nestabilnošću u životima ljudi, također u porastu. Različite dinamike često dolaze zajedno. Ozbiljne materijalne deprivacije, rast privremenog zapošljavanja, nedostatak pristupačnog stanovanja, promjenjivi obiteljski odnosi, veća migracija u Europi pogađaju sve širi spektar ljudi izvan grupa koje su tradicionalno ugrožene. Postojeći instrumenti lokalnih socijalnih sustava su nedovoljni da učinkovito odgovore na ove socijalne probleme. Lokalni socijalni sustavi su pred sve većim izazovima i to zahtijeva veću odgovornost svih i sve raznovrsnijih aktera kako bi se suočili s nejednakošću i socijalnom ranjivošću. Neupitno je i da postoji sve veća potreba za poboljšanom koordinacijom u odnosima koji postaju sve kompleksniji, na horizontalnoj i vertikalnoj razini.

Knjiga zorno pokazuje kakvi izazovi stoje pred gradovima u Europi kao »motorima« rasta i razvoja kontinenta u smanjenju socijalne ranjivosti i nošenju s novim socijalnim rizicima. Ona može poslužiti za osvještavanje i empirijsko informiranje znanstvenika ali i studenata iz područja socijalne politike, urbanih studija, javne uprave, sociologije, demografije i srodnih područja. Od velike je potencijalne koristi za daljnje educiranje praktičara koji rade na lokalnim razinama u gradovima, općinama i županijama, kao i dionika socijalne politike na nacionalnoj razini, stoga je navedenima i preporučamo na čitanje.

Danijel Baturina
Poslijediplomski doktorski studij
socijalne politike

doi: 10.3935/rsp.v22i1.1266

**ZBORNİK ZNANSTVENOG SKUPA
»DEMOGRAFIJA U HRVATSKOJ«
POVODOM 50 GODINA RADA
AKADEMKINJE ALICE
WERTHEIMER-BALETIĆ**

**Andelko Akrap, Ivan Čipin i
Marin Strmota (ur.)**

Ekonomski fakultet Zagreb Sveučilišta
u Zagrebu, Zagreb, 2014., 514 str.

Među hrvatskim znanstvenicima svjetske reputacije svojim dugogodišnjim uspješnim radom ističe se akademkinja Alice Wertheimer-Baletić. Ona se cijeli radni vijek bavi demografskim problemima, a među njezinim mnogobrojnim studijama i istraživanjima posebno je potrebno istaknuti knjige: *Stanovništvo SR Hrvatske – studije* (1971.); *Ekonomska aktivnost stanovništva – demografski aspekti* (1978.); *Demografija – stanovništvo i ekonomski razvitak* (1982.); *Stanovništvo Vukovara i vukovarskog kraja* (1993.) te *Stanovništvo i razvoj* (1999.). Povodom 50 godina njezinog uspješnog rada na Ekonomskom fakultetu u Zagrebu organiziran je znanstveni skup »Demografija u Hrvatskoj«, a zbornik radova s tog skupa objavljen je pod istim imenom u novoobjavljenoj publikaciji Ekonomskog fakulteta Zagreb. Urednici navedene knjige su Andelko Akrap, Ivan Čipin i Marin Strmota.

Andelko Akrap za zbornik je pripremio sveobuhvatni pregled znanstvene i pedagoške djelatnosti Alice Wertheimer-Baletić. Akrap podsjeća kako je Wertheimer-Baletić naglasila važnost stanovništvo kao presudne odrednice društveno-ekonomskog razvoja, a nepovoljna demografska kretanja u Hrvatskoj nedvojbeno upućuju na negativne posljedice smanjenja broja i

starenja stanovništva na dugoročni razvoj zemlje.

Prvi prilog u zborniku pripremila je Wertheimer-Baletić u radu pod nazivom *Demografska posttranzicijska etapa u Zapadnoj Europi – obilježja i čimbenici (razdoblje od 1960. do 2010. Godine)*. Prva demografska tranzicija koja označava prvo smanjivanje mortaliteta, a nakon nekog vremena i smanjivanje nataliteta zabilježena je u doba ubrzane industrijalizacije, urbanizacije, poboljšanja zdravstvene zaštite i širenje obrazovanja, a u članku se vrlo utemeljeno i detaljno razmatraju sadašnja demografska kretanja i njihov utjecaj na gospodarski razvoj. Wertheimer-Baletić ističe kako su demografske promjene uvelike određene zbivanjima u ekonomskom, društvenom, kulturnom, zdravstvenom i tehničko-tehnološkom razvoju, pri čemu je teško točno predvidjeti utjecaj navedenih čimbenika na demografske promjene.

Andelko Akrap proučava nekadašnje i današnje odrednice fertiliteta (prosječnog broja djece koje bi rodila svaka žena u dobi od 15 do 49 godina) u Hrvatskoj. Akrap pojašnjava kako se dugoročno snižavanje fertiliteta općenito povezuje s porastom udjela izvanpoljoprivrednoga sektora gospodarstva što je uvjetovano općim promjenama vezanim uz modernizaciju društva. Modernizacijom društva ostvarenom u prvom redu kroz industrijalizaciju i urbanizaciju smanjeno je značenje dječjeg rada u poljoprivredi, a i razvojem javnog mirovinskog sustava djeca prestaju biti jamstvo za materijalnu sigurnost u starosti, pa se dodatno smanjuje broj djece u obitelji.

Ivan Čipin i Marin Strmota proučavaju obilježja druge demografske tranzicije u Hrvatskoj. Teorija druge demografske tranzicije smatra kako je sadašnja niska razina stope fertiliteta posljedica prihvatanja postmaterijalističkih vrijednosti i/ili želje za samoispunjenje koja postaje najvažniji cilj u životu, a rađanje djece sve je manje

važno u životu pojedinaca i parova. U Hrvatskoj je doba neposredno nakon proglašenja samostalnosti obilježeno događajima poput rata, ekonomske krize, privatizacije i gubitka radnih mjesta što je sve dovelo do materijalne nesigurnosti i neizvjesnosti stanovništva, posebice mladih osoba, kojima je bilo jako otežano donošenje racionalnih životnih odluka, uključujući i one koje se odnose na osnivanje obitelji.

Zdenka Damjanić iznosi rezultate istraživanja stavova studentica Ekonomskog fakulteta u Zagrebu o radu izvan kuće, radnom vremenu i djeci. Većina ispitanica ne podržava paternalistički odnos države prema svojim osobnim životnim prioritetima u odnosu na obitelj i rađanje. Rezultati istraživanja pokazuju kako studenticama nije bitna uspješna karijera koliko im je važan potpun i uspješan obiteljski život. Također, veliko značenje pridaju i ravnopravnoj raspodjela kućanskih poslova, te se zalažu za razvoj različitih mjera vezanih uz bolje prilagođavanje radnog vremena u cilju uspješnog usklađivanja radnih i obiteljskih obveza.

Demografske promjene u Hrvatskoj proučava Ivo Nejašmić. Hrvatsku obilježava smanjujući fertilitet, negativni prirodni priraštaj, depopulacija, pogotovo zbog emigracija stanovništva u radnoj dobi te izrazito starenje stanovništva. Stoga Hrvatska ima vrlo nepovoljnu demografsku perspektivu jer će do 2031. godine zbog veće smrtnosti nego rodosti svake godine prosječno gubiti oko 25 tisuća stanovnika, što će utjecati na daljnje smanjivanje udjela mladih osoba, povećanje indeksa starosti, narušavanje dobne piramide, smanjivanje ženskog fertilenog kontingenta te pojačavanje neravnoteže između broja muškaraca i žena. Stoga se može očekivati smanjenje i starenje radnoga kontingenta, to jest smanjenje obujma i nedostatak radne snage te povećanje izdvajanja za mirovine, zdravstvenu zaštitu i socijalnu skrb.

Nenad Vekarić u svom prilogu preispituje tezu jesu li i prije 18. stoljeća postojali procesi demografske tranzicije. Za razliku od zapadne Europe, tranzicija mortaliteta u Hrvatskoj nije započela smanjenjem smrtnosti dojenčadi, već produljenjem životnoga vijeka. Taj je proces krenuo s juga, od Dubrovnika (približno krajem 18. i početkom 19. stoljeća), širio se dalje prema sjeveru Hrvatske te u drugoj polovici 19. stoljeća zahvatio Dalmaciju i Istru, a kasnije i kontinentalnu Hrvatsku. Smanjivanje broja djece u obitelji bilo je posljedica raznih gospodarskih i društvenih promjena, a i način na koji se stanovništvo prilagođava promjenama u društvu.

Stjepan Šterc i Monika Komušanac objašnjavaju promišljanja hrvatskih demografa te upozoravaju na nastavak nedovoljne reprodukcije stanovništva koja nepovoljno utječe na buduća demografska kretanja. To nije moguće ublažiti revitalizacijom samo domaćeg stanovništva, dok potencijalni imigracijski tokovi stvaraju značajne poteškoće u očuvanje identiteta nacionalnoga prostora. Demografsko pitanje treba smatrati strateško važnim, čijem je rješavanju potrebno posvetiti mnogo više pozornosti nego što je to dosad bio slučaj.

Slovenski znanstvenici Janez Malačič i Jože Sambt proučavaju fertilitet stanovništva Slovenije i Hrvatske te upozoravaju kako je njegova niska razina jedan od najvažnijih uzroka brzog starenja stanovništva. Dok je Slovenija imigracijska, Hrvatska je većinom emigracijska država. Razlike između tih dviju država kod fertiliteta su mnogo manje te žene u reproduktivnoj dobi, zbog produženja školovanja, rađaju sve starije pa dolazi do snižavanja stopa ukupnoga fertiliteta. Fertilitet je prenizak i na osnovi projekcija, još će se i sniziti u nadolazećim desetljećima.

Vlado Puljiz svoj je prilog posvetio demografskim procesima i socijalnoj politici

te pozornost posvećuje starenju stanovništva. Posljedice starenja stanovništva u europskim zemljama vrlo su brojne i dalekosežne, prije svega u znatnom povećanju javnih socijalnih troškova (za mirovinsko i zdravstveno osiguranje) i posebice u izdacima za dugotrajnu skrb o starim i nemoćnim ljudima. Iako je starenje stanovništva bez sumnje veliko civilizacijsko dostignuće, ono predstavlja ozbiljan problem koji suvremena društva trebaju što prije početi rješavati. U Europi i u svijetu naglašeno je nastojanje da se ostvari koncept »aktivnog starenja«, što znači potpunije integriranje starih ljudi u svijet rada i u društvo promatrano u cjelini.

Pero Aračić istražuje odnosne aspekte u kršćanskom identitetu pri čemu polazi od toga kako je taj identitet bitno odnosno povezan s Bogom. Naglašeno pitanje identiteta u XX. stoljeću postalo je zaoštreno jer je dotadašnji neupitan i kršćanstvom ispunjen postojeći identitet postao ugrožen, a katkad je jednostavno nestao. U radu se izlažu rezultati prvog aspekta kršćanskog identiteta na primjeru molitve, sudjelovanja u misi, sakramenata ispovijedi i pričesti. Kroz odnos s Bogom otvara se »prostorni identitet«, jedno unutarnje područje koje u različitim kontekstima i situacijama omogućuje posebno iskustvo. Rezultati pokazuju međuovisnost molitve kao najneposrednijeg oblika komunikacije s Bogom i sudjelovanja u misi upravo zbog mogućnosti slušanja i tumačenja Biblije u slavlju mise.

Dragutin Feletar svoj prilog posvećuje demografskim istraživanjima u sjeverozapadnoj Hrvatskoj te поближе opisuje osnovne ekosustave Podravine, posebice šume. Šume i močvare poslužile su i kao skloništa za zbjegove ljudi u nesigurnim i nasilnim vremenima osmanske okupacije i prijetnji. Autor ističe kako su ljudi stoljećima živjeli od šuma, koje su gotovo posve iskrčili u drugoj polovici 19. i u 20. stoljeću.

Jasna Čapo proučava sličnosti i razlike kulturne antropologije i demografije. Obje znanosti bave se proučavanjem stanovništva, ali su usmjerene na njegova različita obilježja. Demografi istražuju veličinu i strukturu populacije i njihove varijacije kroz vrijeme i prostor, dok se kulturna antropologija bavi društvenom organizacijom i kulturom stanovništva. Dok demografija razmatra brojčano stanje i kretanje stanovništva u skladu i odnosima s gospodarskim, društvenim, kulturnim i drugim čimbenicima, antropologija će pokušati spoznati specifična kulturna značenja i ponašanja pojedinog društva.

Teolog Stjepan Baloban razmatra utječe li vrijednosna (dez)orijentacija na demografska kretanja u Hrvatskoj. Baloban se osvrće na empirijska istraživanja u Hrvatskoj u kojima se istražuje odnos prema braku, obitelji, djeci i poslu, odnosno temeljnim vrednotama koje se uvijek cijene. Baloban smatra kako se proučavanja procesa depopulacije u Hrvatskoj ne smije ograničiti samo na nedostatak materijalnih sredstava koji određuju životni standard, nego u obzir treba uzeti i druge čimbenike vezane uz vrijednosno određivanje, kao na primjer, odnos prema braku i obitelji.

Dražen Živić piše o prisilnim migracijama koje su značajan čimbenik demografskih promjena u zemlji. Uz izravne demografske gubitke koji se procjenjuju na 22 tisuće poginulih, ubijenih, umrlih i nestalih osoba te velika materijalna razaranja, najznačajnija posljedica ratne agresije na Hrvatsku bile su prisilne brojne ratne migracije koje su obuhvatile više od milijun ljudi. Brojnost i trajanje takvih zbivanja uvjetuju da gotovo sigurno negativni migracijski učinci rata nikada neće biti do kraja uklonjeni.

O Hrvatskoj i njezinom stanovništvu na početku nagodbenog razdoblja izlaže Božena Vranješ-Šoljan koja naglašava kako je gospodarski razvoj zemlje bio uglavnom

obilježen izostankom industrijalizacije, a gospodarstvo se temeljilo na poljoprivredi i razmjerno slabom obrtništvu. Ipak, pred kraj 19. stoljeća bili su sve izraženiji znakovi modernizacije, ali za razliku od razvijenih zapadnih zemalja u kojima su reforme nastale iz potreba određenih društvenih slojeva i novih socijalnih struktura, u Hrvatskoj su reforme služile vladajućim ugarskim krugovima. Zbog raširenog siromaštva, gotovo nepostojanja zdravstvene zaštite i često prisutne gladi bile su vrlo visoke stope mortaliteta pa je usprkos visokim stopama nataliteta prirodni prirast stanovništva bio skroman.

Ivan Lajić istražuje dugogodišnje iseljavanje s otoka potaknuto gospodarskim razlozima (agrarna prenapučenost, industrijalizacija na kopnu, napuštanje poljoprivrede kao najvažnije gospodarske djelatnosti uslijed krize pojedinih poljoprivrednih djelatnosti i/ili poteškoća monokultura na pojedinim otocima) i političkim uzrocima (posebice političko iseljeničtvo) dovelo je do depopulacije mnogih otoka. Nakon emigracijske depopulacije koja je trajala približno do 1960-ih, uslijedila je i prirodna depopulacija, tako da je zabilježeno gotovo izumiranje mnogih otočnih zajednica.

Demografsko starenje i mjere za zadržavanje starijih osoba u svijetu rada tema je kojom se bavi Predrag Bejaković. Zahvaljujući boljoj prehrani i zdravstvenoj zaštiti, ljudi žive osjetno dulje, ali ipak razmjerno rano odlaze u mirovinu. Stoga kod poslodavaca treba razbiti predrasude o manjoj radnoj proizvodnosti starijih zaposlenika, a starije osobe moraju imati jasne i bolje poticaje te mogućnost i uvjete da nastave raditi.

U proteklih pola stoljeća uslijedile su velike promjene stanovništva Hrvatske prema obilježju vjeroispovijesti, o čemu piše Nenad Pokos. U prvom popisu stanovništva nakon Drugog svjetskog rata 1953. godine 74% stanovništva Hrvatske

pripadalo je rimokatoličkoj vjeroispovijesti, nešto više od 11% bili su pravoslavci, a svaki osmi stanovnik izjašnjavao se kao ateist. Vjerski sastav stanovništva Hrvatske 1991. godine pokazuje kako se nešto povećao udio pripadnika rimokatoličke vjeroispovijesti, udio pravoslavaca uglavnom je zadržan, dok se znatno smanjio udio osoba koje su ateisti.

Snježana Mrđen navodi kako je 2001. godine prvi put zabilježeno smanjenje broja stanovnika Hrvatske. Ono nije samo posljedica promjene metodologije obuhvata stanovništva već i negativnog prirodnog kretanja od 1991. godine i negativnog migracijskog salda. Mrđen provodi analizu demografskih kretanja na teritorijalnoj razini naselja, kako bi što točnije ustanovila prostornu depopulaciju stanovništva i razinu depopulacije. U proučavanju različitih demografskih trendova u jadranskoj i kontinentalnoj Hrvatskoj, Mrđen zaključuje kako je jadranska Hrvatska imala veće smanjenje broja stanovnika u razdoblju od 1991. do 2001. od kontinentalne Hrvatske, uglavnom više zbog negativnog migracijskog salda nego zbog prirodnog smanjenja.

Mladen Smoljanović i Ankica Smoljanović pobliže istražuju najvažnija obilježja stanovništva srednjodalmatinskih otoka. Svi promatrani otoci bilježe negativan prirodni prirast, a popisni porast stanovništva posljedica je povećanog doseljavanja. Kretanja ukupnog broja stanovnika na svim srednjodalmatinskim otocima, kao i za svaki pojedinačni otok, pokazuju kako je smanjenje nastalo najviše zbog smanjenja naseljenosti unutrašnjosti otoka. Najizrazitije smanjenje ukupnog broja stanovnika u posljednja dva međupopisna razdoblja 1991.-2011. zabilježeno je na Visu gdje se broj stanovnika smanjio za više od petine.

O povezanosti demografije s drugim društvenim znanostima piše Nada Antić. U Hrvatskoj je približno u posljednjih 50 godina pojačano zanimanje za proučavanje

broja i strukture stanovništva kao i razvoj demografije kao znanstvene discipline. Antić navodi kako su pojedina područja demografskih istraživanja u Hrvatskoj, poput regionalnih demografskih istraživanja i projekcije stanovništva, u značajnoj mjeri zanemarena. Posebno je složeno i zahtjevno oblikovanje i provedba odgovarajuće populacijske politike kao dijela ukupne strategije razvoja, što nužno podrazumijeva suradnju stručnjaka iz različitih područja znanosti.

Ivo Turk obrađuje pitanje dnevne migracije stanovništva u 29 srednjih gradova Hrvatske. Broj dnevnih migranata iz pojedinoga naselja u pravilu je obrnuto proporcionalan gravitiranju okolnih naselja prema promatranom gradu, dok je broj migranata u pojedino naselje proporcionalan. Tako se jasno mogu razlučiti dvije skupine srednjih gradova u Hrvatskoj: jedni imaju izraženu funkciju rada i obrazovanja pa su ustvari funkcionalno neovisni, dok su drugi oni koji nemaju dovoljno naglašenu tu funkciju pa su vezani za veće gradove.

Ova vrijedna knjiga završava popisom brojnih znanstvenih tekstova akademkinje Alice Wertheimer-Baletić, koja je autorica 20 knjiga i poglavlja u knjigama, 18 monografija i studija, više od 130 članaka i priopćenja na znanstvenim skupovima te 27 priloga u zbornicima i ostalim znanstvenim priložima.

Čitatelj ove knjige jasno spoznaje važnost demografije kao znanosti koja proučava dugoročne tokove kretanja broja i obilježja stanovništva. Kako su demografski trendovi izuzetno važna odrednica cjelokupnog društvenog razvoja, može se istaknuti da je u Hrvatskoj potrebno osmisliti i provoditi odgovarajuću dugoročnu populacijsku politiku te sustavno provoditi u značajnoj mjeri zanemarene projekcije stanovništva, uključujući projekcije radne snage i dobnog sastava stanovništva. Projekcije stanovništva nemoguće je kvalitetno pri-

premiti bez usvojenih suvremenih demografskih metoda i modela i uske suradnje stručnjaka iz raznih područja, posebno onih koji se bave projekcijama gospodarskoga razvoja.

Predrag Bejaković
Institut za javne financije

doi: 10.3935/rsp.v22i1.1270

PRIKAZ ZNANSTVENOG ČASOPISA »SOCIJALNE TEME«

»Socijalne teme« je časopis za područje znanosti, teorije i prakse socijalnog rada i široko područje društvenih i humanističkih znanosti koje s njim korespondiraju, s naglaskom na psihosocijalnim fenomenima. Časopis je koncipiran kao međunarodni s međunarodnim uredništvom i recenziranjem radova. Izdaje se u Mostaru, kao sjecištu djelovanja znanstvenika iz različitih sredina, koji su zainteresirani za razvoj Bosne i Hercegovine kao multinacionalne, multikulturne i multikonfesionalne zajednice.

Izdavač ovog časopisa je udruženje građana *Pro scientia* koje su osnovale mlade znanstvenice, a glavni cilj mu je bavljenje istraživanjima širokog područja znanosti socijalnog rada, izdavaštvom u tom području, educiranjem stručnjaka iz prakse uz angažman vrhunskih edukatora, stručnjaka i znanstvenika iz pojedinih područja rada u kojima je cjeloživotno učenje ne samo pitanje profesionalne etike nego je presudno za kvalitetan i odgovoran rad s korisnicima, te pokretanje projekata i programa za pružanje optimalnih oblika pomoći djeci, mladima i njihovim obiteljima.

Savjetodavni odbor ovog časopisa čine istaknuti i poznati profesori, koji su svojom riječi i djelom doprinijeli znanosti i njenom razvoju, a oni su: Mary Valentich (Calgary), Slavica Juka (Mostar), Muhamed Dervišegović (Sarajevo), Josip Obradović (Zagreb).

Glavni urednik je profesor Josip Janković koji ima bogato iskustvo u praksi i znanosti socijalnog rada. Ostavio je i neizbrisiv trag kao pokretač časopisa »Anali studentskog centra u Zagrebu«, a jedan je od pokretača i nekih drugih časopisa (»Ljetopis studijskog centra socijalnog rada u Zagrebu«). Na razvoj socijalnog rada utjecao je brojnim objavljenim knjigama, sveučilišnim udžbenicima i znanstvenim i stručnim radovima, te dugogodišnjim radom u praksi, a posebno kao profesor Studijskog centra socijalnog rada u Zagrebu i na Sveučilištima u Osijeku i Mostaru, te kao kreator pristupa Male kreativne socijalizacijske skupine, edukacijama za njihovu primjenu, savjetovatelje i savjetovališta u više gradova RH.

Članovi uredništva ovog časopisa su stručnjaci i profesori s više sveučilišta: Vito Flaker (Ljubljana), Ivan Leutar (Mostar), Gertraud R. Mueller (Nürnberg), Lulzim Dragidella (Priština), Udžeina Habul (Sarajevo), Sunčica Dimitrijska (Skopje), Hariz Šarić (Tuzla), Josip Janković (Zagreb), Maja Laklija (Zagreb), Ana Štambuk (Zagreb).

Časopis je izuzetno važan za praksu ali i znanost i obrazovanje socijalnih radnika u zemlji u kojoj djeluju četiri studija socijalnog rada, kako bi se mogla oblikovati, razvijati i održavati odgovarajuća akademska zajednica i njena elita, neophodne za razvoj sva tri aspekta tako kompleksnog područja djelovanja kao što je socijalni rad. Iz tih, ali i etičkih razloga, prihvaćaju se za objavljivanje članci na sva tri službena jezika u BiH i engleskom jeziku.